

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.166.82

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИХОДУ НА МІЖНАРОДНИЙ РИНОК

DOI 10.30838/P.ES.2224.040719.5.529

JEL: F10, Q13, Q17

**Дригола К. В.,
Вертелецька О. М.,
Бойко В. В.**

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

В даній статті проаналізовано АПК України в контексті виходу на міжнародний ринок. Досліджено динаміку посівних площ України основних сільськогосподарських культур: зернові та зернобобові, буряк цукровий технічний, соняшник, картопля, овочеві культури; кількість сільськогосподарських тварин: велика рогата худоба, свині, вівці, кози, птиця; рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції за період 1990-2018 рр.. Систематизовано групування українських підприємств за кількістю сільськогосподарських тварин: найбільша кількість підприємств, що спеціалізується на великій рогатій худобі, найменша – на свійській птиці; за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур: найбільша кількість підприємств, що спеціалізується на вирощуванні зернових і зернобобових, найменша – на сої. Зроблено висновок щодо більшої ефективності рослинництва відносно тваринництва в Україні за рядом наведених показників. Наведено обсяги виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва: зернові та зернобобові, пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, соя за регіонами України станом на 2018 р.. Найбільш вагоме виробництво сільськогосподарської продукції в Україні припадає на зернові та зернобобові, основними виробниками якої є Полтавська, Вінницька та Одеська області. Проаналізовано основні показники міжнародної діяльності України в сфері сільського господарства: товарна структура експорту й імпорту продукції рослинництва; товарна структура експорту й імпорту продукції тваринництва; динаміка географічної структури експорту та імпорту сільськогосподарської продукції. Наведені показники свідчать, що найбільша частка експорту припадає на зернові культури, насіння і плоди олійних рослин та їстівні плоди й горіхи, в той час як основна частка імпорту припадає на насіння і плоди олійних рослин, їстівні плоди і горіхи, зернові культури. В сфері тваринництва основна частка експорту припадає на м'ясо та їстівні субпродукти, молоко та живих тварин, в той час, як основна частка імпорту припадає на рибу і ракоподібні, м'ясо та їстівні субпродукти та молоко.

Ключовою продукцією, яка формує експортний потенціал України є зернові культури, що означає, що експортна база складається з продукції низького ступеня переробки, що формує низьку додану вартість. На основі проведеного дослідження визначено три основні напрями розвитку підприємств АПК України в контексті виходу на міжнародний ринок: розвиток торгівельних відносин з країнами ЄС; необхідність активізації співпраці з країнами Північно-Африканського регіону та Центральної Азії; спеціалізація на продукції рослинництва, в першу чергу зерна, з одночасним подоланням кризових явищ в секторі тваринництва.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; сільське господарство; структура сільськогосподарського виробництва; ринок сільськогосподарської продукції; торгівля продукцією АПК

UDC 339.166.82

AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ENTERING THE INTERNATIONAL MARKET

DOI 10.30838/ P.ES.2224.040719.5.529

JEL: F10, Q13, Q17

**Dryhola K.,
Verteletskaya O.,
Boyko V.**

Prydniprovska state academy of civil engineering and architecture

The agro-industrial complex of Ukraine in the context of entering the international market has been analyzed. The dynamics of the acreage of Ukraine of the main crops: grain and legumes, technical sugar beet, sunflower, potatoes, vegetable crops; number of farm animals: cattle, pigs, sheep, goats, poultry; level of profitability of agricultural production for the period 1990-2018 have been estimated. The grouping of Ukrainian enterprises by the number of farm animals is systematized: the largest number of enterprises specializing in cattle, the smallest - in poultry; by size of the area of the main crops: the largest number of enterprises specializing in growing cereals and legumes, the smallest - soybeans. The conclusion is made about the higher efficiency of crop production in relation to animal husbandry in Ukraine according to a number of given indicators. The volumes of crop production have been shown: cereals and legumes, wheat, corn, barley, sunflower, soybeans, by region of Ukraine in 2018. The most important agricultural production in Ukraine is grain and legumes, the main producers of which are Poltava, Vinnitsia and Odessa regions. The main indicators of international activity of Ukraine in the field of agriculture have been analyzed: commodity structure of export and import of crop production; commodity structure of export and import of livestock products; dynamics of the geographical structure of exports and imports of agricultural products. The above figures show that the largest share of exports is in cereals, seeds and fruits of oilseeds and edible fruits and nuts, while the major share of imports is in the seeds and fruits of oilseeds, edible fruits and nuts, cereals. In the livestock sector, exports of meat and edible by-products, milk and live animals account for the bulk of imports, while fish and crustaceans, meat and edible by-products and

milk account for the bulk of imports. The key product that shape Ukraine's export potential is cereal, which means that the export base consists of low-processing products that generate low added value. On the basis of the conducted research three main directions of development of agricultural enterprises of Ukraine in the context of entering the international market were identified: development of trade relations with EU countries; the need to intensify cooperation with countries in the North African region and Central Asia; specialization in crop production, primarily grain, while overcoming the crisis in the livestock sector.

Keywords: agro-industrial complex; agriculture; structure of agricultural production; agricultural market; trade in agricultural products

Актуальність. Продуктивність та інноваційність агропромислового сектору не тільки здійснює внесок у формування ВВП, але й формує світову продовольчу безпеку. Частка агропромислового сектору у національному ВВП залежить від ряду факторів, як то природно-кліматичні умови, доступ до ринків збуту, спеціалізація тощо. На рівень розвитку АПК здійснює вагомий вплив державна політика та політика наднаціональних інститутів, що регулюють зовнішні ринки.

Аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, виступає системоутворюючою складовою національної економіки, формує продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку [1].

Перед Україною постає завдання щодо визначення перспективних напрямів конкуренції на зовнішніх ринках аграрної продукції. Основними суб'єктами ринку виступають сільськогосподарські підприємства, які є двигуном агропромислової сфери. Для уточнення спеціалізації країни у сфері АПК було проведено дослідження, яке акцентувало увагу на оцінюванні внутрішнього потенціалу країни, аналізі показників експорту та імпорту продукції АПК. Саме формування спеціалізації українських сільськогосподарських підприємств є актуальною проблемою національної економіки в контексті виходу на міжнародні ринки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження агропромислового комплексу України та його структури здійснено в наукових працях: П. Т. Саблука [2], В. Я. Месель – Веселяка [3], Є. М. Воробйова [4], М. Й. Маліка [5], Ю. О. Лупенка [6], В. Г. Андрійчука [7], Ю. А. Гороховець [8], М. А. Кравця [9],

А. С. Даниленка [10]. Однак, залишаються актуальними і потребують подальших наукових досліджень питання визначення стратегічних напрямків розвитку виходу підприємств АПК України на міжнародні ринки, що і зумовило написання даної статті.

Метою даної статті є дослідження АПК України на предмет формування спеціалізації сільськогосподарських підприємств в контексті виходу на міжнародний ринок.

Виклад основних результатів дослідження. Агропромисловий комплекс України – це сукупність галузей національної економіки, що охоплює сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарської продукції, їх матеріально технічне та фінансове забезпечення [4].

Сільське господарство – це одна з провідних галузей економіки України, яка має значні природні конкурентні переваги. Значному розвитку сільського господарства ми зобов'язані, передусім, багатому природному ресурсу: сприятливому ґрунту. Більшість країн світу не володіють і десятою частиною тих ресурсів, якими володіє Україна. Сукупна площа українських чорноземів дорівнює площі Великобританії [11]. За даними Світового банку в Україні земля відведена для сільського господарства складає 71,2 % всієї території. М'який клімат та високопродуктивні земельні ресурси є детермінантами, що визначають сприятливі умови для сільського господарства [12].

Агропромисловий комплекс забезпечує близько 16 % робочих місць і є одним з основних бюджетоутворюючих, експортоорієнтованих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 20 %, а також формує близько 10 % ВВП та приблизно 30 % експорту товарів [1].

Якщо говорити про внутрішню спеціалізацію України у сфері АПК, то перевага надається продукції рослинництва (рис. 1).

За період з 1990-2018 рр. намітилися зміни у площі посівних культур сільського господарства, за рахунок того, що відбулося зменшення відведених під кормові культури земель, що корелює зі зменшенням питомої ваги тваринництва у сільськогосподарській культурі [13].

Зі зростанням попиту соняшника на зовнішніх ринках, значно виросли площі під вирощування цієї культури. Площі під картоплю та цукровий буряк залишилися без суттєвих змін, оскільки внутрішній

попит на культури задоволений, а витрати на їх вирощування доволі суттєві, обсяги посівів під зерновими та зернобобовими характеризуються високим рівнем коливань, що пов'язано із зміною попиту на зовнішніх ринках.

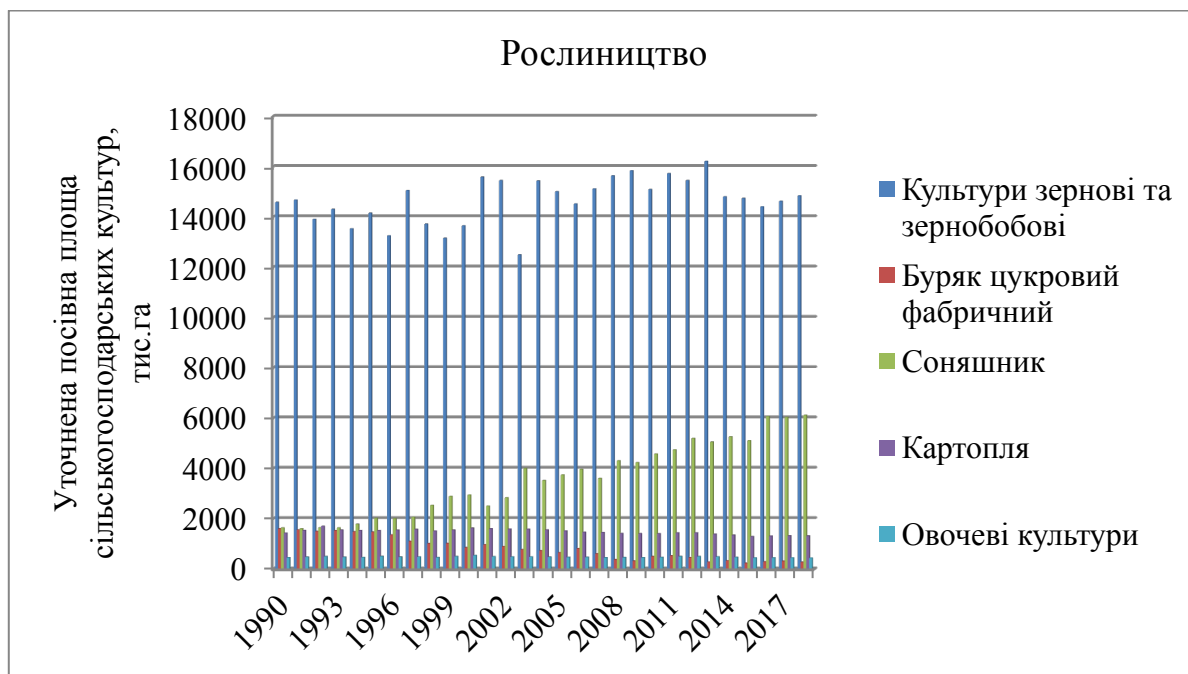

Рис. 1 Уточнена посівна площа сільськогосподарських культур, тис.га, 1990-2018 роки
Джерело: складено авторами на основі [13]

При цьому іншою тенденцією є щорічне зменшення кількості великої рогатої худоби. У 2018 р. спостерігалось найнижче поголів'я великої рогатої худоби за всю історію України. Так, кількість молочних корів становило порядку 1,9 млн голів (рис. 2).

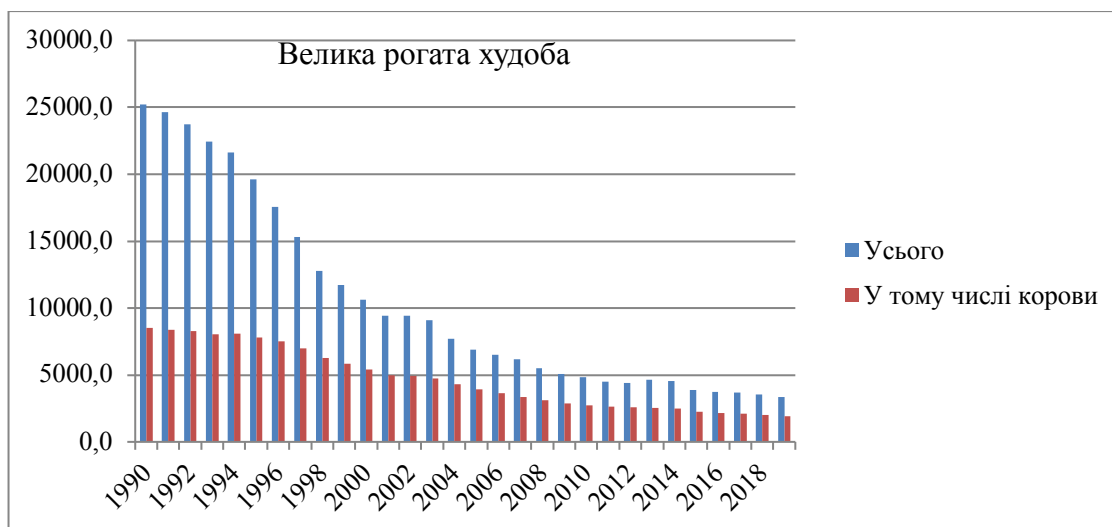

Рис. 2 Кількість сільськогосподарських тварин (ВРХ) на 1 січня, тис. голів, 1990-2019 роки

Джерело: складено авторами на основі [13]

Натомість зниження порівняно з попереднім роком є меншим, тому можна говорити про сповільнення темпів скорочення поголів'я. Зменшення кількості молочних корів веде до зменшення кількості молока. Зниження виробництва спостерігалось в домогосподарствах населення, в той час як виробництво в сільськогосподарських підприємствах продемонструвало ріст.

За 2018 рік в Україні було вироблено 10,3 млн. т молока, що на 0,7% нижче ніж за минулий рік. Також спостерігається нарощення експорту молока і молочних продуктів.

Останні декілька років для м'ясної галузі були буремними, адже закриття російського ринку для вітчизняних виробників тваринницької продукції призвели до суттєвого зниження експорту та до надлишкової пропозиції на внутрішньому ринку (рис. 3).

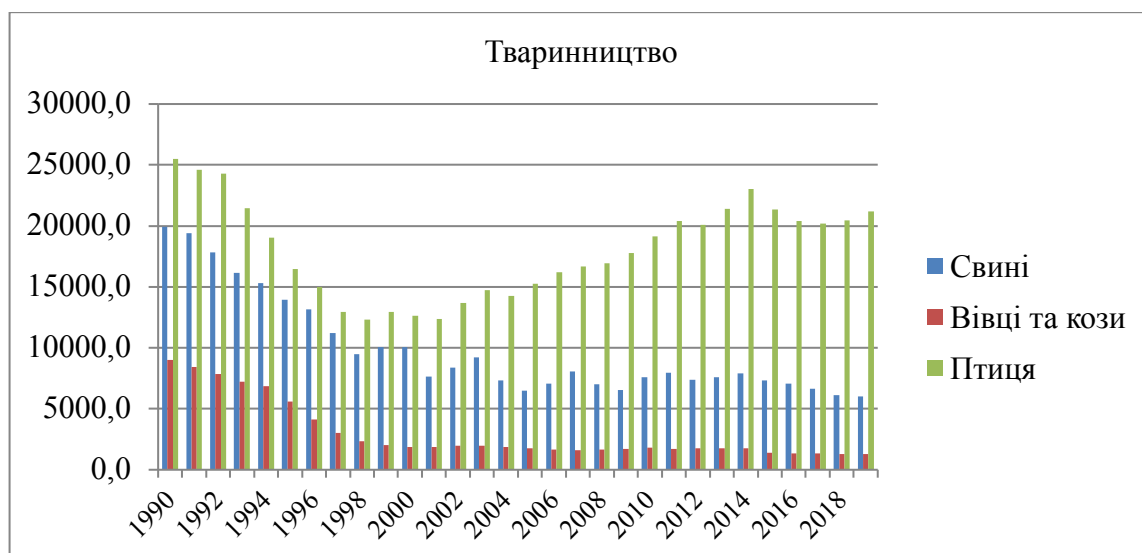

Рис. 3 Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів, 1990-2019 роки
Джерело: складено авторами на основі [13]

В структурі виробництва спостерігається збільшення виробництва м'яса птиці, в той час як виробництво яловичини і свинини зменшилося. В 2018 році виробництво м'яса в Україні склало 2,2 млн. тонн, що еквівалентне показнику попереднього звітного року, однак структура виробництва змінилась. Виробництво свинини за останні роки демонструє тенденцію до зменшення. Дана тенденція пов'язана зі збитковістю виробництва та погіршенням ситуації в країні (спалахи АЧС). Проаналізувавши дані, можна відмітити що, рівень рентабельності продукції сільськогосподарського виробництва зменшується, з 2014 р. по 2018 рр. (рис. 4).

Рис. 4 Рівень рентабельності продукції сільськогосподарського виробництва, у відсотках, 1990-2018 роки

Джерело: складено авторами на основі [13]

Так, до 1999 року включно спостерігається скорочення рівня рентабельності по всіх видах продукції. Починаючи з 1995 року продукція тваринництва стала збитковою, і лише з 2009 року по 2016 рік має позитивний рівень. Виробництво певних видів рослинницької продукції в окремі роки також приносило збитки. Проте завдяки зерновим культурам та соняшнику, які протягом всього аналізованого періоду були найрентабельнішими серед усіх видів продукції, галузь рослинництва практично жодного року (крім 1998) не потрапила до категорії збиткових, хоча скорочення прибутковості її виробництва очевидне.

В агросекторі України постійно створюються і функціонують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм. Загальні і спеціальні умови їх створення визначає законодавство. Протягом останніх років частка суб'єктів господарювання у сільському господарстві складала близько 4 % від загальної кількості суб'єктів, при чому левову частку з них становлять саме підприємства (табл.1, табл.2).

Також варто звернути увагу на кількість підприємств, які вирощують соняшник. Вона майже наблизилася до тієї групи, які культивують пшеницю.

Аналіз стану сільського господарства в Україні показав значні проблеми в сфері тваринництва, що перешкоджають його розвитку.

Таблиця 1 — Групування підприємств за кількістю сільськогосподарських тварин на 1 січня 2019 року

	Велика рогата худоба	Корови	Свині	Вівці та кози	Свійська птиця
Кількість підприємств	2296	2130	1729	688	449
Кількість тварин, тис. голів	1138,1	467,8	3395,6	182,3	118812,9

Джерело: розроблено авторами на основі [13]

Таблиця 2 — Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2018 році

	Зернові та зернобобові	Пшениця	Кукурудза на зерно	Ячмінь	Соняшник	Соя
Кількість підприємств	34859	24903	14460	16361	22821	10136
Обсяг виробництва, тис. тонн	56096,2	19495,1	30706,1	4233,4	12193,6	4102,1

Джерело: розроблено авторами на основі [13]

Головним завданням в цьому секторі постає створення продукції тваринного походження відповідно до запитів національного та міжнародного ринку. Підвищення конкурентоспроможності тваринництва полягає в стандартизації та сертифікації технології виробництва згідно з європейськими вимогами.

Виходячи із проведеного аналізу, можна стверджувати, що основний напрям українського сільського господарства — рослинництво (близько 72% сільськогосподарської продукції). При цьому важливим є розуміння регіонального розподілу за вирощуванням культур (рис. 5).

Найбільш вагоме виробництво сільськогосподарської продукції в Україні припадає на зернову та зернобобову продукцію яка займає перші місця у всіх областях, питома вага цієї продукції виробляється в Полтавській (50866 тис. ц.), Вінницькій (46935 тис. ц.), Одеській (43174 тис. ц.) областях. Виробництво пшениці зосереджене в Одеській (23488 тис. ц.), Харківській (18160 тис. ц.), Запорізькій (16664 тис. ц.) областях. Основна частина виробництва кукурудзи припадає на Полтавську (36390 тис. ц.), Вінницьку (25021 тис. ц.), Черкаську (23155 тис. ц.) області. Виробництво ячменю зосереджене в Одеській (11532 тис. ц.), Миколаївській (6877 тис. ц.), Дніпропетровській

(5403 тис. ц.) областях. Обсяг виробництва соняшника є передовим в таких областях як Харківська (14537 тис. ц.), Кіровоградська (13885 тис. ц.), Дніпропетровська (12017 тис. ц.). Сою вирощують в Хмельницькій (5039 тис.ц.), Полтавській(3982 тис. ц.), Житомирській (3381 тис. ц.) області.

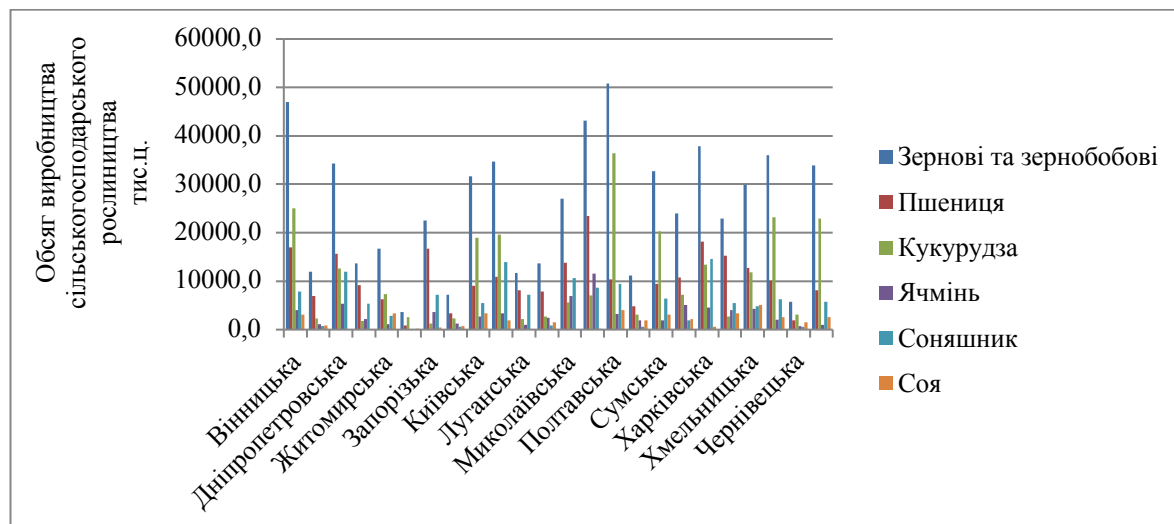

Рис. 5 Обсяг виробництва сільськогосподарського рослинництва по регіонам у 2018 році, тис.ц.

Джерело: складено автором на основі [13]

Отже, основною спеціалізацією українських сільськогосподарських підприємств на даному етапі розвитку має бути рослинництво. Зовнішня торгівля відіграє важливу роль в економіці України. Тенденцією останніх 5 років було скорочення виручки від експорту товарів з одночасним скороченням експорту агропромислової продукції. Натомість, не дивлячись на загальний негативний тренд, експорт не агропромислової продукції скорочувався значно швидшими темпами ніж аграрний, а у 2018 р. спостерігалось зростання експорту сільськогосподарської продукції.

Статистика експорту рослинницької продукції свідчить про зростання обсягів продажу на зовнішніх ринках зернових культур та насіння і плодів олійних культур. Також відображено тенденції імпорту їстівних плодів та горіхів (рис. 6).

Рушійною силою різкого зростання експорту зерна стала продовольча криза в країнах Близького Сходу.

Статистика експорту тваринницької продукції свідчить про зростання обсягів продажу на зовнішніх ринках м'яса та їстівної субпродукції, молока та молочної продукції, яйця птиці. Статистика

імпорту відображає зростання обсягів купівлі живої тварини, та риби і ракоподібних (рис. 7)

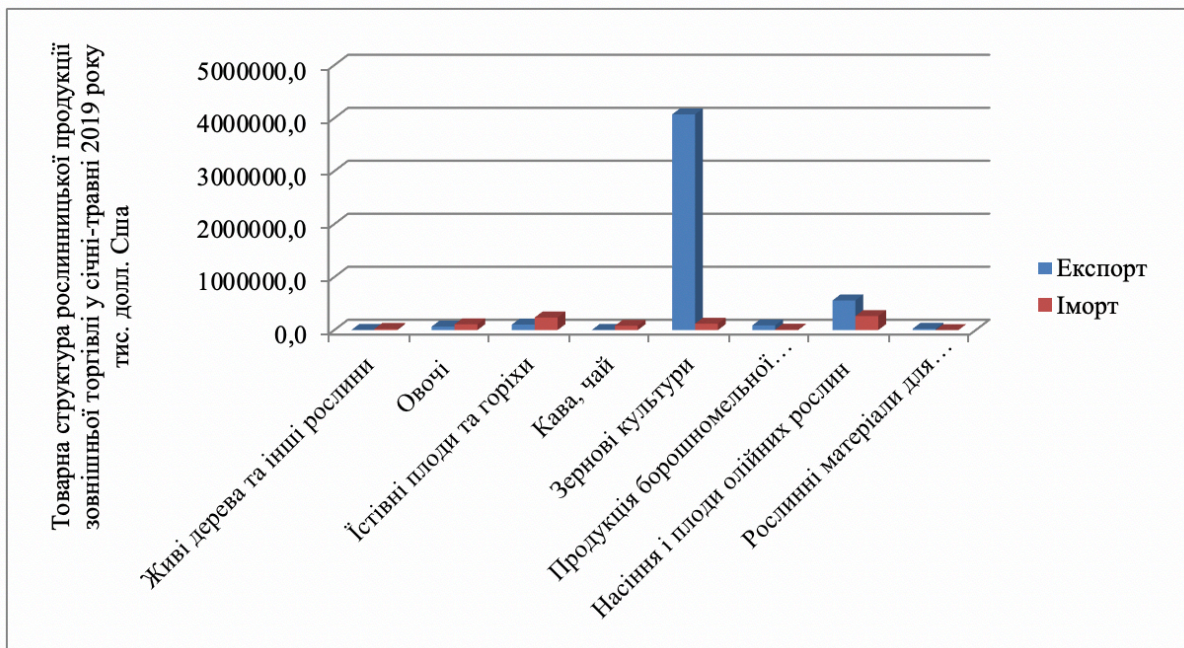

Рис. 6 Товарна структура рослинницької продукції зовнішньої торгівлі у січні-травні 2019 року тис. дол. США
Джерело: складено авторами на основі [13]

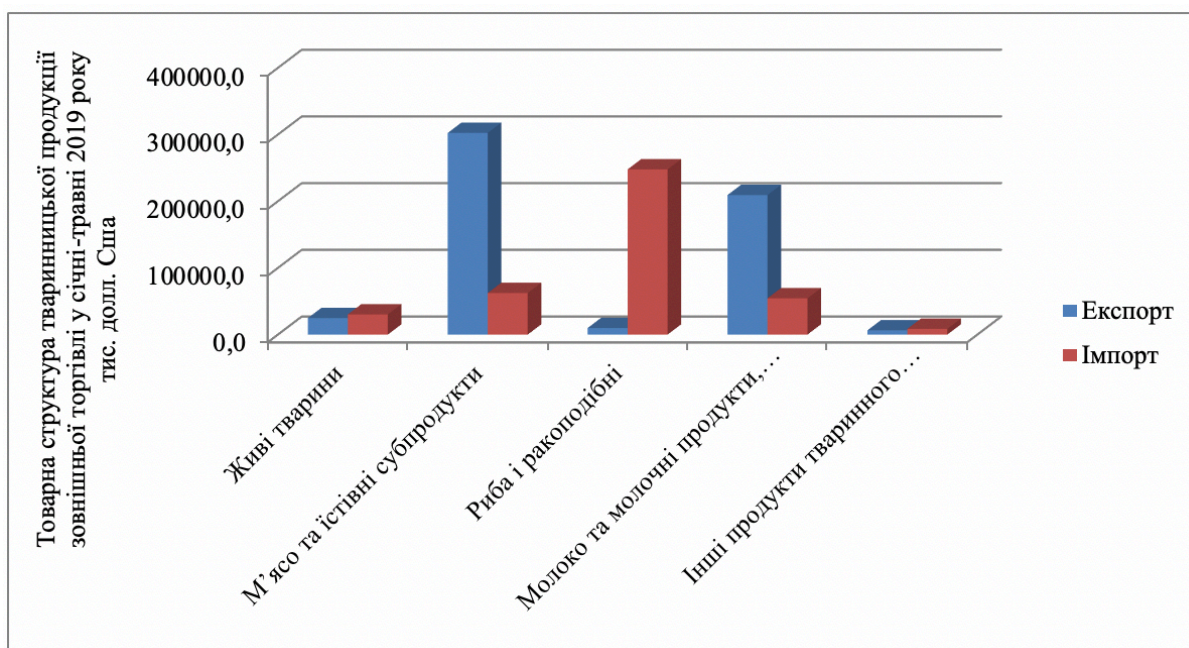

Рис. 7 Товарна структура тваринницької продукції зовнішньої торгівлі у січні-травні 2019 року тис. дол. США
Джерело: складено авторами на основі [13]

В останні роки Україна досить динамічно завойовує зовнішні ринки і розширює експорт продукції агропромислового комплексу. Основним ринком збуту української сільськогосподарської продукції залишається ринок Азії, котрий дещо зменшив частку в структурі українського

експорту у 2017 р. до 45 %, з 48 % у 2016 р. Основними країнами-партнерами з Азії у 2017 р. виступали – Індія, Туреччина і Китай. На другому місці – країни ЄС, з часткою в 32 %, де головними партнерами є Нідерланди, Іспанія і Італія. Трійку лідерів закривають країни Африки, котрі в свою чергу займають 14 %. Основними партнерами з Африки є Єгипет, Туніс і Марокко (рис. 8).

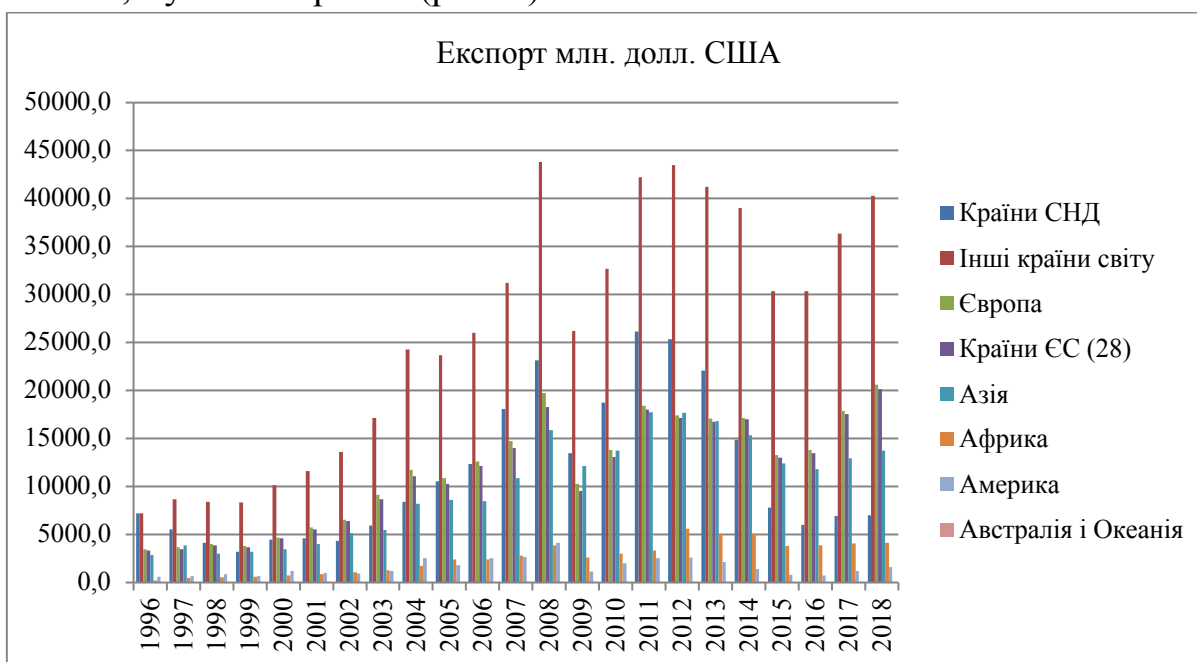

Рис. 8 Динаміка експорту млн. дол. США
Джерело: складено авторами на основі [13]

Імпорт, після кризових 2012-2013 рр. також демонстрував спад. Проте починаючи з 2016 р. спостерігається нарощення імпорتنих закупок Україною, як всієї продукції так і агропродовольчої. У 2017 р. імпорт продукції АПК зріс на 10,5 % порівняно з 2016 р. і досяг 4,3 млрд дол. США. Натомість загальний імпорт всієї продукції у першому півріччі 2017 р. порівняно з попереднім роком зріс на 27,6 %.

Основною групою країн-постачальників агропродовольчої продукції до України є країни ЄС, котрі наростили свою частку в українському імпорті на 2% у 2017 р. порівняно з 2016 р. і склали 46 %. Основними європейськими країнами-постачальниками виступають Польща, Німеччина і Франція.

Частка країн Азії (в основному мова йде про Туреччину, Індонезію, Індію та Китай) складала 23 %, 14 % – країни Америки (США, Еквадор і Бразилія (рис. 9)).

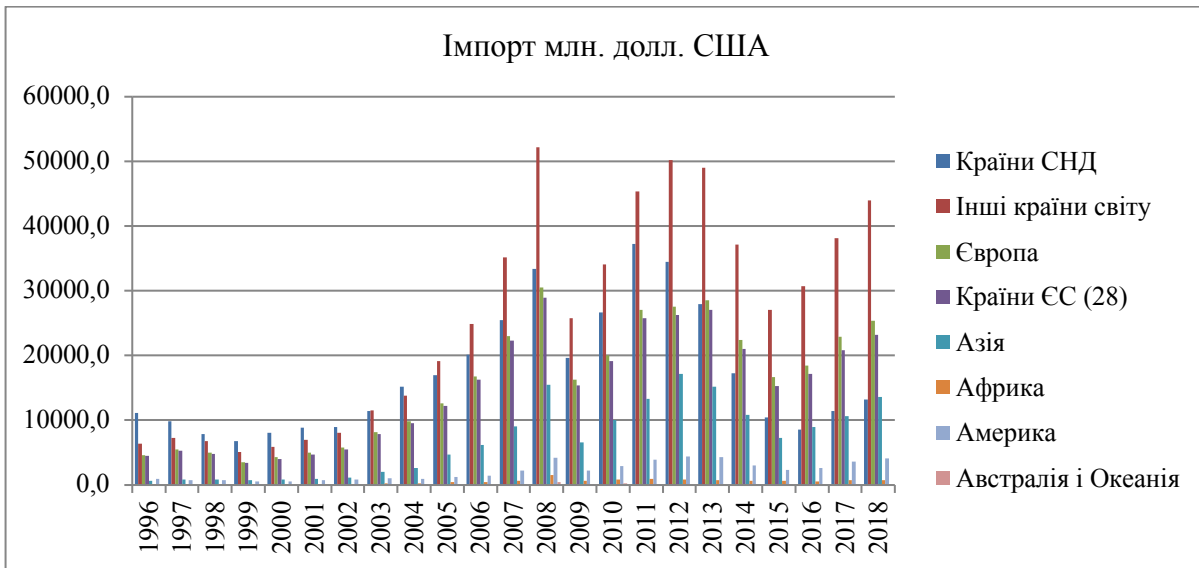

Рис. 9 Динаміка імпорту млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [13]

Проаналізувавши експорт та імпорт України показано, що ключовими товарами АПК, які формують експортний потенціал України, є зернові культури. З цього випливає, що експортна база АПК України переважно складається із продукції низького ступеня переробки, що формує низьку додану вартість до ВВП країни.

Одним із головних завдань для національних виробників АПК залишається розвиток ринків збуту. В період 2010-2012 рр. різкий поштовх до нарощення експорту надали країни Близького Сходу, де наявний дефіцит продовольчих товарів. Проте після підписання торгівельної асоціації із ЄС 2017 р. ключовим завданням для компаній залишається збільшення обсягів експорту до країн Європи, які поступово збільшують свою частку в структурі експорту України.

Висновки. На підставі аналізу тенденцій експорту аграрної продукції було визначено три основних зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку підприємств АПК України. Одним із найважливіших напрямів співробітництва є розвиток торговельних відносин з країнами ЄС. Це обумовлено значними обсягами експорту в країні, географічною наближеністю, високою платоспроможністю населення та безумовно торговельними преференціями. Також проведений аналіз свідчить про доцільність активізації співпраці з державами Північно-Африканського регіону та Центральної Азії. Проведене дослідження свідчить про зростаючий попит на аграрну продукцію, а також, що за останні роки Україні вдалося наростити свою

присутність на цих дуже перспективних ринках. При цьому на даному етапі спеціалізація сільськогосподарських підприємств України має відбуватись на продукції рослинництва з одночасним подоланням кризових явищ в секторі тваринництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>.
2. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов та ін.; За ред. П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 242 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва. – К.: ІАЕ, 1999. – 272 с.
4. Воробйов Є.М. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості / Є.М. Воробйов, Т.Ю. Гела // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. — Вип. 2 "Економіка". — 2010. — С. 15—20.
5. Малік М.Й. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. –2017.–№ 2.–С.5–16.
6. Лупенко Ю.О. Формування перспективної моделі сільського господарства України / Ю.О. Лупенко // Економіка АПК. — 2012. — №11. – С. 10 – 14.
7. Андрійчук В., Зубець М., Юрчишин В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
8. Гороховець Ю.А. Теоретичні основи структурування АПК регіону / Ю.А. Гороховець // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": збірник наукових праць / Ред.кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. — Острог: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2014. — Вип. 27. — С. 69—72.
9. Кравець М.А. АПК України на сучасному етапі розвитку (стан і перспективи) / М.А. Кравець, М.С. Гріхогодов, Н.А. Казакова // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Вип. 13. Ч. 1. — 2015. — С. 22—28.
10. Даниленко А.С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001 – С.54-64.
11. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]: <http://www.minagro.gov.ua>

12. World Development Indicators [Електронний ресурс] / The World Bank data. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&Topic=1>.
13. Державна служба статистики України — Офіційний сайт — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

REFERENCES:

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. [Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Economy until 2020]. — *Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food.* — Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>. [in Ukrainian].
2. Sabluk P.T., Fesina A.A., Vlasov V.I. (2005). *Agropromislovij kompleks v sistemі zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti Ukraini [Agro-industrial complex in the system of foreign economic activity of Ukraine]*. P.T. Sabluk (Eds.) – K.: NNC IAE, – 242. [in Ukrainian].
3. Mesel-Veselyak V.Ya. (1999). *Reformuvannya agrarnogo virobnictva. [Reforming agricultural production]* – K.: IAE, 1999. – 272 [in Ukrainian].
4. Ye.M. Vorobiov, T.Yu. Gela (2010). *Agropromislovij kompleks Ukraini: suchasnij stan ta osoblivosti [Agro-industrial complex of Ukraine: current state and features]*. *Zbirnik naukovih prac HNPU im. G.S. Skovorodi. — Vip. 2 "Ekonomika". — Collection of scientific works of HNPU named after G.S. Skovoroda. - No. 2 "Economy". 15—20.* [in Ukrainian].
5. Malik M.J. (2017) *Rozvytok aghrarnogho pidprijemnyctva v umovakh instytucionaljnykh transformacij [The development of agricultural entrepreneurship under conditions of institutional transformations]*. M.J. Malik, O.Gh. Shpykuljak (Eds.) — *Ekonomika APK – 2.* – 5-16 p. [in Ukrainian].
6. Lupenko Ju.O. (2012) *Formuvannja perspektyvnoji modeli siljskogho ghospodarstva Ukrainy [Forming of perspective model of agriculture of Ukraine]*. Ju.O. Lupenko (Eds.) — *Ekonomika APK — 11.* – 10-14 p. [in Ukrainian].
7. Andriichuk V., Zubec M., Yurchishin V. (2005). *Suchasna agrarna politika: problemni aspekti. [Modern agricultural policy: problematic aspects]* – K.: Agrarna nauka – 140. [in Ukrainian].
8. Gorohovec Yu.A. (2014). *Teoretichni osnovi strukturuvannya APK regionu [Theoretical bases of structuring of agroindustrial complex of the region]* — *Naukovi zapiski Nacionalnogo universitetu "Ostrozka akademiya". Seriya "Ekonomika": zbirnik naukovih prac. [Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" series]*

- I.D. Pasichnik, O.I. Dem'yanchuk. (Eds.) — Ostrog: Appearance of the National University "Ostroh Academy", 2014. — 27. — 69—72. [in Ukrainian].
9. Kravec M.A, Grihovodov M.S, Kazakova N.A. (2015). APK Ukrayini na suchasnomu etapi rozvitku (stan i perspektivi) [Agro-industrial complex of Ukraine at the current stage of development (state and prospects)] — *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu*. — No. 13. (1). *Scientific Bulletin of Kherson State University*. - No. 13. (1). — 22—28. [in Ukrainian].
 10. Danilenko A.S. (2001). Osnovni napryami udoskonalennya zemelnih vidnosin ta yih rol' u formuvanni strategiyi nacionalnoyi prodovolchoyi bezpeki Ukrayini u XXI stolitti. [Main directions of improvement of land relations and their role in shaping the strategy of national food security of Ukraine in the 21st century] — *Nova ekonomichna paradigma formuvannya strategiyi nacionalnoyi prodovolchoyi bezpeki Ukrayini u XXI stolitti — A new economic paradigm for shaping Ukraine's national nutritional security strategy in the 21st century* – K.: IAE UAAN, – 54-64. [in Ukrainian].
 11. Oficijnij sajt Ministerstva agrarnoyi politiki ta prodovolstva Ukrayini (n.d.). — Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua>. [in Ukrainian].
 12. Official site of World Bank Open Data. World Development Indicators. — Retrieved from: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&Topic=1>.
 13. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini. (2018) [State Statistics Service of Ukraine]. — Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].